

„ЗА ПЕСНИТЕ СМЪРТ НЯМА“

СТОЯН ИЛИЕВ

В началото на шейсетте години неколцина млади поети оживено спореха за новите форми в изкуството и за новата поетика. Те вярваха в своите сили и вървяха по своя път. Още с първите си творчески стъпки заживяха с мисълта, че трябва да кажат нещо ново, нещо непознато в литературата. Тогава Любомир Левчев в стихотворението „Самочувствие“ споделяше:

И времето не беше оправдание,
а наше право —
правото да сме нови! . .

Тези млади поети, които днес в голяма степен определят облика на съвременната ни поезия, с цялата млада свежест и дързост искаха да открият за себе си всичко от ново. В програмното си стихотворение „Размисъл“, което се превърна в девиз на цялото поколение, Владимир Башев заявяваше:

Ако няма какво да дадем на света,
за какво сме родени?
Ний не щем нито славата, ни
участта
на големите гени!

Тогава тези начеващи поети се страхуваха да не се обезличат, да не изпаднат в робска зависимост от миналите завети. Не че отхвърляха старите авторитети, в тяхната поезия често се мяркаха имената на Байрон и Лорка, на Пушкин и Уитман, на Ботев, Маяковски и Вапцаров, но същевременно питаха себе си и другите: а ние „за какво сме родени“, и намираха, че е необходимо да спечелят „признателността на едно поколение“. Преди всичко, може би не без известна младежка самоувереност, породена от чувството за собствено достойнство, те се страхуваха да не се поддадат на старото и утвърденото.

Така или иначе, те се бореа за една по-нова концепция за поезията, разграничаваха се от миналото изкуство, защото считаха, че съвременният поет трябва да отразява новите тенденции в общественото развитие и преживяванията, които изпитва човек като господар на своите чувства. Убедени бяха, че прогресът в обществото поражда и необходимостта от пълното обновление на всички морални и естетически ценности. Пред тях се откриваха свободни пътища за търсения и експерименти, необвързани с традиционни схеми. За стиховете на известни поети от близкото минало те съдеха с презрителна ирония, обявяваха ги за старомодни и за неотговарящи на съвременните духовни търсения.

Поетическата дейност на тези млади хора започна с борбата за нови думи, с борбата за нова форма и красота, за нравствено обновление на света. Те намираха, че малко таланти са способни на един такъв подвиг, защото поетите никога не могат да бъдат

твърде много, когато са добри, и винаги са твърде много, когато са лоши. Младите поети искаха да създават своеобразна духовна атмосфера, към която читателите не бяха привикнали. Образите в тяхната поезия бяха твърде дръзки и стиховете им отначало повече удивляваха, отколкото се харесваха. Те захвърлиха традиционното облекло на своите бащи и бяха готови да променят два-три пъти годишно кройката на дрехите си при условие, че всички трябва да я променят. Често това се вършеше не за удобство, а заради самата промяна.

Именно в един такъв момент, когато младите поети се надпреварваха да предлагат своите новаторски програми, Слав Хр. Караславов от своя страна заявяваше:

Старомоден за някои събрата?!
Старомоден?...

Оставам такъв!

В момент, когато мнозина считаха, че ако някой не приеме модерните форми, не може да се нарече съвременен поет, когато за най-смели се считаха онези, които се включиха в търсенето и избобеляването на една нова поетика, не по-малка дързост се изискваше от един поет, който сам заявява, че е „старомоден“, че „в много прости неща“ търси „проста утеха“. Като че ли противопоставяйки се на новаторските манифести, Слав Хр. Караславов казваше: „Стари истини казвам пак, но за песните смърт няма.“ В онова време, когато всеки, който бе хванал перото, искаше още с първите думи да слиса света с нещо ново и нечувано, да кажеш за себе си, че разчиташ на „старите истини“, се изискваше голяма увереност в създаването от теб. В своите стихове Слав Хр. Караславов не желаше да се представя в ролята на дързък пророк, нито в ролята на жрец, а се стремеше да създава поезия на простите чувства. Щастливо „старомоден“ и „правоверен“, той никого не искаше да слиса. В „Балада за мен“ откровено споделяше:

Има стара мълва,
че човек се прегражда.
Аз не зная това.
Спомен в мен се обажда
за прабългарски смях,
за прабългарска плитка.
Аз ли някога бях
с Аспаруха на битка?

Затова е лесно обяснимо, че стиховете на Слав Хр. Караславов не бяха придружавани с особено шумен успех. Поезията му не предизвикваше дискусии, както се случваше със стиховете на неговите събрата по перо. Той просто издаваше стихосбирка след стихосбирка и това се повтаряше почти всяка година. След дебютната му сбирка „Ехо от кавали“ (1959) следваха „На бял камък“ (1961), „Корава пръст“ (1962), „Сенките пътуват с нас“ (1964), „Насаме със сина“ (1965), „След време“ (1966), „Приемете ме такъв“ (1967), „Когато се роди момче“ (1969), „И никога да не си отивам“ (1970)...

Не може да се каже, че достойнствата на неговата поезия не се забелязваха от критиката, напротив, за него често се появяваха рецензии и отзиви и като правило те бяха положителни, нерядко даже твърде положителни. Но когато се правеше опит за преглед на състоянието на съвременната поезия, работата се свеждаше така или иначе до обсъждането на неколцина поети от поколението на Слав Хр. Караславов, около които в дадения момент се създаваше „магнитното поле“ на читателските интереси, а той стоеше някак си по-настрана. Ни един разговор за поезията не можеше да протече, без в центъра на вниманието да не се окажат само няколко имена. В поезията и във възприемането на поезията се извършваха сложни процеси, сблъскваха се трудно доловими тенденции, съществено се изменяха привичните критерии. Слав Хр. Караславов, който не правеше опит да скандализира обществения вкус, някак си безшумно, но все по-уверено утвърждаваше своето място в съвременната поезия. Той не се подложи на риско-

вете на изтощителните експерименти, но последователно се бореше за правото на „свой глас“ в поезията.

Всъщност по какви тайствени и криволичещи пътища се поражда новите търсения в изкуството, е винаги спорно. Особено щом става дума за поезията, където обикновено новите открития са доста смътни. Всичко се мята, преплита се, а главно — где и в какво — е отправната точка, трудно може да се каже. Преплитат се търсенията не на един, а на много поети, докато се роди „мозъкът върховен“. И на фона на тези нови търсения в поезията стиховете на Слав Хр. Караславов се отделяха като отглас от миналото и на една вече утвърдена традиция. В стихотворението „Път“ той се изповядва:

Аз пристигнах
от село
далечно
със един
ъгловат
нрав,
не съм Ботев,
ни Вазов,
ни вечен,
аз съм
Слав.
За кина
и за градски забави
не съм скътал
в гърдата
спомен скъп.
Под възторга на селяни
здрави
е извел моят път.

Можете да имате различно мнение за стиховете на Слав Хр. Караславов, може различно да се оцени тяхното достойнство, но е несъмнено, че ние ще имаме нужда от тях, когато почувствуваме необходимост отново да се върнем към нашето селско детство и щастлива младост, за която той така убедително говори:

И често при началото се връщаме
и спомена и детството прегръщаме,
и в снимките учудени се вглеждаме,
и търсим да откриваме под веждите
детинската си чистота и вяра.

Нямам намерение да спекулирам с откровенността на поета, както се опитваха да правят някога с него, няма да абсолютизирам неговото признание: „Стари истини казвам пак, но за песните смърт няма.“ Прямостта на поета към себе си изисква прямота и в отношението към него. Тук нямам предвид просто желанието да изразя това, което мисля за него, не става дума само за правдивостта на критическата оценка в общия и елементарен смисъл на тази дума. Правдивостта е задължителна за всеки, който се е хвалал за перото, и тя от само себе си се разбира. Това, което искам да подчертая сега, е в по-друг план. Става дума за читателската откровеност на оценката и за верността на критическото впечатление. Често се случва така: критикът отива толкова далече от поета, че стиховете, за които пише, приемат формата на най-общо очертание, превръщат се в някаква логическа схема, повод за умозрителни конструкции. И вис имате работа вече не с поета, а с някаква отвлечена категория. Удобството на такава категория е в това, че с нея лесно можеш да жонглираш и да докажеш всичко, което пожелаеш. Стиховете на поета се превращат в топка, прехвърляна от ръка в ръка, и тези,

които я подхвърлят, не обръщат внимание на предмета, който държат в ръцете си. От стиховете се изтръгват откровения, които се противопоставят на автора или на неговите противници. Живата душевна реалност на поета се изплъзва от полето на критическия анализ. Сянката на поета, неговите контури се приемат за негова същност.

Опитвайки се да изрази своето читателско впечатление от поезията на Слав Хр. Караславов, на първо място ще отбележа, че съм завладян от един по-особен, в някои случаи двойствен живот на човек, откъснал се от селото, от един свят, който обаче е така близък до нас, че в него различаваме и най-интимните подробности. В поезията му се усеща уютът на някогашното домашно огнище, където той приема своите читатели. В неговата душа продължават да живеят очарованието на старината, обаянието и топлотата на бащината стъраха, на някогашното, което безвъзвратно си е отишло. Слав Хр. Караславов непрекъснато тъгува по невъзвратимото. В стиховете си той създава атмосфера на интимност между поета и читателя, с всички положителни и отрицателни черти на човешката близост. При тази домашна интимност ти бързо свикваш с поета и дори започваш да не го забеляваш. Във всеки случай във вашите отношения я няма обичайната напрегнатост на първото посещение. Той идва при вас съвсем естествено и вие го приветствувате без тревога, без неудобното стеснение пред високия гост.

Независимо от близостта на поета до нас заражда се странното и понякога остро усещане, че това, което ни представя, „старината“, „началото“, уютът на домашното огнище, към които се връща, е нещо отминало както за нас, така и за самия поет. Това впечатление на „двойственост“ поетът постига особено в разговорите със сина си. Той ни запознава с нещо ново, което идва на света, за да завоюва място в живота и това „ново“ иска да го разкрие на фона на „старите истини“, на „старомодното“ и старозаветното. Неговите стихове, от една страна, са отглас от миналото, а от друга — в тях разкрива новите явления, настъпили в живота му. Ето и шурчето, огласило стиховете на толкова много поети, запява в стиховете му:

Делят ме шест етаж от земята,
когато пиша тези стихове,
а някакво шурче във тишината
разплита покраят мене звукове.

Пътувало по влак, трамвай и даже
във кошница, перпълнена със плод,
то се задъхва, бърза да разкаже
на селото за градския живот!

Шурче, край градското огнище,
отгде дойде, защо дойде?

На шестия етаж разнищаш
звъна на полски ветрове.

А вънка вместо конски гриви
искри от жици се роаят.

Трамвай цвилят. Мълчаливи
дървета все вървят, вървят...

Къде отиват? Кой ги знае!

И кой ги вика? Песента
навярно с тях си днес играе
и ги развежда по света.

Ах, странно нещо! Странно нещо!

Сънуват пролетни води,

едно поле, от пот горещо,

и недогонени бразди,

и тичането на небето

над мълчалив, зелен мираж...

И се учудват на шурчето,

дошло на шестия етаж!

Ако тук има нещо наистина „странно“, това е своеобразното преплитане на нещо старомодно и на нещо съвсем ново. Нека се опитаме да разберем по-отблизо това впечатление. Слав Хр. Караславов е много конкретен поет, той има вкус към детайла, към всичко земно. В поезията му мирисът на полето е щастливо земен. Много негови стихове се раждат от спомена за полето, от близостта до хляба, до нивата, която превръща слънцето в златно платно от класове. Близки са му преживяванията на орача, чиято душа е неизменно предана на земята. В тях той говори с първите „неизгладени думи“, току-що родили се в неговата душа. Образите в тях са взети някъде отблизо, като че ли от самата земя са изтръгнати. Поетът е откровен и простодушен, от нищо не се стеснява. В света на естествените човешки отношения, там, където цари властта

на земята, на него му е добре. Природата му е близка и свята, слънцето му е скъпо, той благоговее пред силата на земята и обича нейната питаеща майчина гърд:

Тук няма ни трамвай, ни дъх бетонен,
тук бяга само житното поле
и старото дърво под небосклона
тежи от птичи весели криле.

Но в този вятър от зелено ехо,
от цветни облаци и дървеса
надеждата цъфти като утеха
и времето засява чудеса.

И аз ти пиша за житата, мамо,
за да разпръсна градския ти сън.
Надеждата при теб остана само,
да ти припомня злак и птичи звън.

И както трябва да бъде при поета на земята, всичко за него живее: и старото дърво, и цветните облаци, и песента на кукувицата:

Вятърът люшка новата шума,
тропа колата, бърза по друма,
тате с огниво кремъка чука,

спира и казва:

— Чуваш ли? . . .

Кука! . . .

По стар обичай: тупа си джоба,
с пари да бъде пълен до гроба,
после унесен кремъка чука:

— Гледай ти гледай! . . .

В път ни закука! . . .

Да, тук има и красиво усещане на природата, и поетическа памет. И без колебания ще кажа, че това е едно от най-хубавите стихотворения в съвременната ни поезия. Не може да се каже, че Слав Хр. Караславов просто обича природата, той живее с нея. Не се натрапва на селското поле, а разкрива естествената си връзка с него и затова му вярваме, когато споделя:

В много прости неща търсих проста утеха
и сред прости цветя прости песнички пях . . .

. . .

И умря добротата на простите вещи,
вездесъщият атом прегърна света . . .

Оттук нататък започва интересният случай с поета Слав Хр. Караславов. Със своята земна селска природа той усеща как под влиянието на настъпващата техническа цивилизация започва да умира „добротата на простите вещи“ и в поезията си иска да разкаже „откъде тръгнаха нашите следи“. Проникнат от духа на откровеност, той не изпитва лъжлив срам от „прабългарските“ мисли и чувства, които го владеят, и за него е съвсем нормално да сподели със сина си:

Сине мой,
аз не мразя машините,
но съм крачил
с камшик

от лико,
телевизор ми беше

сред нивите
едно биволско
топло
око.

Той не се бои от старите, установени и неостаряващи ценности на света, не се стеснява да възхвалява това, което вече е било възпявано от други, но заедно с това си дава ясна сметка, че живее в друга епоха, когато светът се облича в „космическа дре-ха“, когато „вездесъщият атом прегърна света. . .“. Земята, родната стряха, старата му майка, брястът сред двора, хлябът, който храни човечеството, — всичко, което е неотменен атрибут на неговото детство, го е дочакало, все още съществува за него, без да е отслабнало в своята първична сила. Той обича земята заради самата нея, тя е „Праобраз на сърцето“ му — точно така е озаглавил едно от стихотворенията си:

Земята ме захрани с хляба
на своите шарени поля.
В десницата ми още слаба
от силата си тя ми вля.

И нито първи, ни последен
поливам я със своята пот.
И виждам образа ѝ дремен
във образа на едър плод.

Земята е при мене вечно,
тъй както мойта сянка с мен.
За всичко близко и далечно
аз знам от земния ѝ ден.

Тя няма с мене да изчезне,
тя крие мрак, блести с лъчи,
попива всичко в своите бездни,
тъй както моите очи.

Всичко тук е непосредствено, искрено и животът е даден в своята първичност и простота, ние се връщаме към нещо родно и познато. Като жители на града сме успели да го позабравим, но ето че земята, която ни храни с хляба, отново напомня за себе си. И когато този поет излиза отново на полето и неговите гърди започват да дишат радостно и леко, тогава чувствава, че именно тук е било неговото физическо и духовно детство, че именно тук — от майчините обятия на земята, градът го е изтръгнал, но тези шарени поля го очакват и той рано или късно отново ще се върне към тях. Само сред свежите благоухания на тревите и цветята, сред простора на растящите жита се чувствава това, което е:

Стоя върху земята стара —
мечтател,
селянин,
поет.

С ума спокоен на овчаря
допълвам своя нов портрет.
И нови орбити създавам
за своя земен селски род.
Човекът

като бог изплава
над облачния ледоход.
Мечти, мечти,
със земност пылни

съм тирнал в звездното небе.
Очите ми,
от път омълнени,
кой в Космоса ще погребе?

Опитвайки се да допълним неговия „нов портрет“, не можем да отменим стихотворението му „Синове на земята“:

Нашто детство премина
със торба кенарлия през рамото,
нашото детство загина
във браздите,
след радото,
неусетило дъх
от цветята —
най-пъстрите.
Затова сме се срастнали
с тази земя,
както ноктите
с пръстите.

Поетическите образи направо израстват от тази земя, която го е захранила от детските му години. За него тя „грижовна майка беше и си остана майка тя“. От тази земя пред очите ни израстват неговите стихове. Честен изобразител на селския бит, той не иска да каже нищо повече от това, което е влязло в „новите орбити“ на неговия земен селски род. Поетически целомъдрен, не измисля, не съчинява и не се натрапва там, където може да мине и без него.

Едни от най-големите му постижения са неговите деветнадесет разговора със сина му. В тях има нещо много лично и интимно. Това са лирически страници от дневник, може би прозаични наброски, прераснали в стихове:

Когато се роди момче,
във къщата се лее вино.

Усмиянат дядото рече:
— Да бъде живо до амина,
да бъде сладко като мед,
да помни бойния завет
на Караджата и Дойчина.

Когато се роди момче,

сърцата като птици пият.

Доволна бабата рече:

— Със песни нека да живее,
къщовник нека да е той
и като белия повой
от мъдрости да побелее.

Когато се роди момче,

във къщи радост е голяма...

Поетът се отнася към раждането на момчето като към древен ритуал. Неговите разговори със сина му не са просто битови картини, а са оди на раждането, в тях се усеща едно свещенодействие към това, което се появява на бял свят и ще продължава да утвърждава човешкия род. Същевременно Слав Хр. Караславов не сменя старите портрети на дедите си, за да ги замени с други. Той свежда глава пред стария дом, който „като старо гнездо е прокапал“, защото за него е някаква опора, както бащинството и майчинството:

Старият дом
като старо гнездо е прокапал,
старият дом
като старец е седнал във мрака.

Мама наднича от стария дом натъжена,
дреме зад нея във тъмния ъгъл ръжена.
Жълта луна върху вехтия покрив е спряла,
гледа я котката, гледа я — би я изяла,

ала познава моята падава прашка
и се страхува от мойта голяма фуражка.

Старият дом
като старо гнездо е прокапал,
старият дом
като старец е седнал във мрака.

Старият дом буди жалост за собственото ни детство:

Мама към мене вече не влига ръжена,
мама ме чака, мама е пак натъжена. . .

.....
Аз съм далече . . Само през дългите ноши
скита луната, грее вад пътя ми още,
може би спомня горе — усмихната, кротка —
как я опазих нявга от гладната котка.

Поетът с благодарност си спомня всичко, свързано с неговото детство, и „новите орбити“ на живота, които безжалостно унищожават следите на стария дом, го правят тъжен и самотен. Все по-тъжно се оглежда той назад, все по-рядка е усмивката на неговото лице и в поезията му се усеща една неприкрита печал. Той тъгува, защото не може да не тъгува. В стиховете му няма отчаяние, но старият дом, като старец седнал в мрака, става все по-тъжен. Напуканата и осиротяла къща е вече „разкапано гнездо“. От него той ще вземе старите портрети, ще ги пренесе в модерния си апартамент и те ще му напомнят за напуснатите стаи, за тъгуващите прозорци, в чиито прогнители рамки играят лъчите на нестареещото слънце. Неговото сърце никога няма да бъде равнодушно към този живот, който безвъзвратно си е отишъл.

Но стиховете на Слав Хр. Караславов не са плач по онова, което вече няма да се върне. Всичко е отминало, животът на детските спомени е невъзвратим. И все пак онова, което си е отишло с нашето детство, което носи незаличните следи на нашите бащи и майки, събужда скръбни мисли и чувства.

Чрез сина му неговото детство няма да умре, защото то живее в бащините му чувства, спотаява се в бръчките на челото му, той го носи в побеляващите си коси. Ние, казва поетът, знаем, че колкото и да напредват годините ни, колкото и да сме отишли далеч в живота, най-истинското у нас си остава детството. То се чувства във всичко, което вършим, то върви след нас, то непрекъснато ни преследва и съди, чрез него се проверяваме дали сме истински. Но когато ни се роди син, в нашия живот нещо си отива. Нашите синове прождат с космическите кораби, а нашето детство е преминало „със торба кенарлия на рамо“. Ние сме проходили в живота „във браздите след рало“, а нашите синове мечтаят за космически полети. Всеки живее със своето време и трябва честно да му служи, за да остане достоен човек:

Бащите са бащи на своето време
и свършват с него —

станали завет,

затуй,

когато своя път поемеш,

не искам да си земен

слънчоглед.

Слав Хр. Караславов приема промените в живота съвсем естествено, не преживява душевни катастрофи. Не само раждането на нещо ново, но и смъртта за него е нещо съвсем естествено и просто, тя му навява само тъжно примирение и печал:

От много труд човек се уморява

и ляга във земята да почине,

над него скръбно вятърът запява
и после го забравя със години.

Така е то. И ние ще умрем,
тъй както са умирали башите.
Боецът ще остави бойно стреме,
орацът — своето рало сред браздите.

Овчарят ще остави в път силияха
и кучето, завило към звездите,
бездомникът — една мечтана стряха,
затворникът — нальмите изтрити.

Като наблюдава вечния кръговрат на живота, поетът се примирява с неизбежното:

Така е то. И ние ще умрем —
оставили неща безкрайно прости,
но тез, които дойдат тук след време,
ще знаят, че не бяхме земни гости.

Все пак има някаква утеха, че човек се „преражда“, че в него се обажда споменът „за прабългарски смях, за прабългарска плитка“. Преражда се не само човекът, но и поетът се преражда. Поетът Слав Хр. Караславов със своята „прабългарска кръв“ се преражда в „Солунските братя“, „В дните на цар Ивайло, на хан Ногай, на Георги Тертер и Теодор Светослав“ и в „Детронирането на величията“. . . Прераждайки се, в неговата душа дочуваме как „лъгнат тежки копита“, той приема „прабългарското наследство“ като бащин завет и иска да го съхрани за поколенията.